

Rostafiński, Stefan

"Od królewskich edyktów do Inspekcji Sanitarnej. (Historia działań sanitarnych i przeciwepidemicznych w Krakowie i Małopolsce)", pod red. Janusza Bukowskiego, Macieja Bileka, Kraków 2007 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 53/3-4, 388-391

2008

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Od królewskich edyktów do Inspekcji Sanitarnej. (Historia działań sanitarnych i przeciwepidemicznych w Krakowie i Małopolsce). Praca zbiorowa pod red. Janusza B u k o w s k i e g o i Macieja B i l e k a . Wyd. Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Miasta Krakowa. Kraków 2007, s 630.

Całość składa się z VII części podzielonych na 36 rozdziałów, opatrzona jest *Słowem od redakcji*, wstępem i przedmową. Zakończenie stanowią noty autobiograficzne autorów oraz streszczenia w języku angielskim, francuskim i niemieckim.

W *Słowie od redakcji* dowiadujemy się, że książka jest w całości świadectwem zaangażowania społecznego. Autorzy, redaktorzy i inni nad nią pracujący zrzekli się honorariów. Wstęp pióra Prezydenta Miasta Krakowa, prof. Jacka Majchrowskiego uświadamia czytelnika, że okazją wydania książki jest 750-lecie lokacji Krakowa na prawie magdeburskim. Przedmowa, autorstwa wybitnego epidemiologa prof. Romana Lutyńskiego, w zwartej formie prezentuje wartość opracowania, podkreślając szczególną rolę Krakowa we wprowadzaniu działań o charakterze sanitarnym i przeciwepidemicznym.

Część I. *Historia działań sanitarnych i przeciwepidemicznych w Krakowie i Małopolsce.* Autorzy: lek. med. Andrzej Żmudziński (rozd. 1 i 6), mgr Beata Rucińska (rozd. 2), mgr farm. Maciej Bilek (rozd. 3 i 4), Piotr Leśniak (rozd. 5), prof. Roman Lutyński (rozd. 7). W rozdz. 1 przedstawione zostały uwarunkowania stworzone przez lokalizację i struktury społeczne Krakowa pod względem sanitarnym i epidemiologicznym. W średniowieczu częstym czynnikiem chorobotwórczym było spożywanie spleśniałej żywności i chleba z mąki zanieczyszczonej sporyszem i nasionami kąkol. Stan higieny budzi dziś przerażenie. Ludność dziesiątkowana była przez dżumę. Na czas moru władze miejskie obierały burmistrza, zwanego burmistrzem morowym, lub powietrznym, a funkcję jego pełnił często aptekarz. W sprawach sanitarnych władcy pozostawiali z reguły wolną rękę radom miejskim. Jednakowoż bezpośrednie ingerencje w tej sprawie poczynione były przez Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta, Michała Korybuta Wiśniowieckiego, Zygmunta III Wazę i Jana III Sobieskiego. Za pierwszego lekarza – higienistę uznać należy Macieja Miechowitę (1457–1523), który wydał m.in. dzieło *Contra sevam pestem regimen* (1508), zawierające szereg porad dotyczących zapobiegania szerzeniu się dżumy. Porady te są w naszym pojęciu bardziej lub mniej racjonalne (np. wystrzeżenie się wiatrów wiejących z południa lub zachodu). Rozdz. 2 obejmuje uregulowania prawne obowiązujące polskie instytucje sanitarno-epidemiologiczne, począwszy od XVII w., kończąc na latach 90. XX w. Wspomniane są m.in. przywilej Zygmunta III z 1613 r., Zasadnicza Ustawa Sanitarna z 19 lipca 1919 r. i ustawa z 14 sierpnia 1954 r. o powołaniu Państwowej Inspekcji Sanitarnej oraz akty prawne, będące fundamentem służby sanitarnej i zwalczania epidemii, związanych insty-

tuczonalnie z PZH i Stacjami San.-Epid. Pada nazwisko dr Witolda Chodźko, niezwykle zasłużonego dla spraw higieny w Polsce. Omówiona jest sytuacja za czasów II wojny światowej i w okresie powojennym do lat 90. XX w. W rozdz. 3 opisane są sylwetki dyrektorów i kierowników krakowskich instytucji sanitarnych. m. in. Odon Bujwida i Mieczysława Bileka. Rozdz. 4 to życiorysy polskich uczonych zasłużonych dla krakowskich służb sanitarnych i przeciwepidemicznych. Rozdz. 5 mówi o działaniach kardynała Adama Stefana Sapiehy, który w 1915 r. stworzył Komitet Pomocy dla Ofiar Wojny, mający na celu m.in. przeciwdziałanie chorobom zakaźnym. Rozdz. 6 to czasy II wojny światowej w Krakowie. Słabnąca wskutek niedoborów żywności kondycja zdrowotna populacji ludzkiej wzbudzała wśród okupantów obsesyjny lęk przed wybuchem epidemii. W związku z tym władze okupacyjne wydały szereg przepisów m.in. o obowiązkowych szczepieniach ludności przeciw durowi wysypkowemu. Dramatyczne losy ludności żydowskiej opisał w książce *Apteka w getcie krakowskim* mgr Tadeusz Pankiewicz. Polacy mogli liczyć na pomoc Rady Głównej Opiekuńczej (RGO) powstałej z inicjatywy Adama Ronikiera. Działaczką RGO była też Karolina Lanckorońska. Bezcenne usługi oddawały zakłady prof. Bujwida, produkujące surowice i szczepionki, zwłaszcza przeciw durowi osutkowemu. Bardzo ciekawy jest opis zaopatrzenia sanitarno-epidemiologicznego Armii Krajowej. Rozdz. 7 opisuje działalność profesorów Odon Bujwida i Brunona Nowakowskiego, a Rozdz. 8 – losy wojenne krakowskiej filii PZH. Pada nazwisko doc. Mieczysława Bileka oraz prof. Feliksa Przesmyckiego. Rodz. 9 mówi o kształceniu i doskonaleniu zawodowym średniej kadry służby san.-epid. w latach 1945–2004. Inicjatorem form kształcenia średniej kadry medycznej w Krakowie był doc. Mieczysław Bilek. Opisane zostały zmiany, jakim w czasie od powstania Państwowej Szkoły Instruktorów Higieny podlegały nazwa i struktura organizacyjna jednostki. Podani są z nazwiska nauczyciele szkoły i autorzy programów. Rozdz. 10 to opis książki Zdzisława Olszewskiego *Dwa lata w Nowej Hucie*, stanowiącej zapis działań sanitarnych i epidemiologicznych sprzed 50. lat. W rozdz. 11 autor przedstawia na podstawie księgi pamiątkowej WSSE w Krakowie gości krakowskiej filii PZH i WSSE.

Część III . *Działania sanitarne i przeciwepidemiczne w Małopolsce i Krakowie w latach 1952–1962 w świetle raportów kadry kierowniczej*. Autorzy doc. dr med. Mieczysław Bilek (rozd. 12), dr n.med. Janusz Bukowski (rozd. 13), lek.med. Pacuła-Hebza (rodz. 14). Rozdz. 12 jest to przedstawiony in extenso referat ówczesnego dyrektora WSSE (doc. M. Bileka) z okazji otwarcia nowego budynku Stacji w 1963 r. Referat ów obejmuje lata 1952–1962 w aspekcie rozwoju służby san-epid w woj krakowskim.. O działalności WSSE w Krakowie w okresie reform Państwowej Inspekcji Sanitarnej (1980–2005) traktuje rozdz. 13. Tenże temat w nieco innym aspekcie w latach 2001–2005 obejmuje rozdz. 14.

Część IV *Wspomnienia byłych pracowników służb sanitarnych i przeciwepidemicznych*. Autorzy: dr n.med Janusz Bukowski (rozdz. 15), Józef Faryniarz (rozdz. 16), lek. med. Ryszard Florków (rozdz. 17 i 18), mgr Eugenia Jasińska (rozdz. 19), lek. med. Danuta Jędrychowska (rozdz. 20), lek. med. Krystyna Jurasz-Kowalczyk (rozdz. 21), lek. med. Stanisław Kalita (rodz. 22), lek. med. Józef Kłyś (rozdz. 23), lek. med. Feliks Kopeć (rozdz. 24), prof. Roman Lutyński (rozdz. 25 i 26), lek. med. Janusz Sienieński, mgr Stanisław Solarski (rozdz. 27), mgr farm. Maciej Bilek (rozdz. 28). Całość części IV to wypowiedzi ludzi związanych ze służbą sanitarną, lub też opowieści o tych ludziach. Oryginalne ujęcie ma rozdz. 28, są to bowiem wywiady z 13. pracownikami instytucji sanitarnych i przeciwepidemicznych.

Część V *Wspomnienia rodzinne*. Autorzy: Krystyna Jurgielewicz-Bielczykowa (rozdz. 29 i 30), lek.med. Zofia Demel-Zdybek (rozdz. 31), lek. med.Barbara Krawczyk (rozdz. 32). Jak wynika z tytułu, część ta poświęcona jest w całości wspomnieniom członków rodzin, a obiektami tych wspomnień są prominenci służby sanitarnej i epidemiologicznej jak prof. Odon Bujwid i jego żona Kazimiera oraz doc. dr Mieczysław Bilek..

Część VI. opisuje działalność naukową pracowników krakowskich służb sanitarnych i przeciwepidemicznych. Autorzy: mgr Helena Bilek-Mikołajek i mgr farm. Maciej Bilek (rozdz. 33), wybrali i zamieścili tytuły prac naukowych wymienionych pracowników opublikowanych w 14. profesjonalnych czasopismach.

Rozdz. 34 to 11 artykułów in extenso takich autorów jak: Odo Bujwid, Napoleon Cybulski, Józef Heller, Mieczysław Bilek i in.

Ostatnia, Część VII opowiada o ekspozycji historycznej, która odbyła się od września 2004 do lutego 2007 w holu głównym WSSE w Krakowie. Autorem aranżacji wystawy i opowieści o niej jest mgr farm. Maciej Bilek (rozdz. 35). Wystawa obrazowała historię WSSE i połączona była z ekspozycją dawnego sprzętu laboratoryjnego.

Omówienie przeszło 600-stronicowego dzieła tak, aby nie pominąć jego twórców i choćby w najogólniejszym zarysie wspomnieć o tematach przez nich poruszanych, jest sprawą niełatwą. Bogate piśmiennictwo przytaczane na końcu każdego rozdziału świadczy o wszechstronnym opracowaniu poruszanych zagadnień. Zupełnie unikatowe i bardzo interesujące są wywiady z ludźmi zaangażowanymi w problematykę sanitarną środowiska i w zapobieganie epidemiom. Uwidocznione są związki tej problematyki z innymi dziedzinami działalności ludzkiej. Dzieło to jest nie do przecenienia dla historii działań sanitarnych i przeciwepidemicznych w Krakowie. Z uwagi jednak na piękną polszczyznę i frapujące ujęcie dość specjalistycznych problemów jest godne polecenia ogółowi czytelników – nie-profesjonalistów.

Książka pod względem edytorskim jest bardzo starannie wykonana, opatrzona szeregiem cennych jako dokumenty fotografii. Na koniec nasuwa mi się uwaga: nazwiskiem, pojawiającym się najczęściej w publikacji jest „Bilek”. Trzy

pokolenia osób o tym nazwisku przyczyniły się do powstania treści i formy dzieła. Dzieła, które jest wspaniałym hołdem dla ludzi zaangażowanych bez reszty w sprawę jakże dla współobywateli istotne.

Stefan Rostański
Białystok

RECENZJE KSIĄŻEK ANDRZEJA WRÓBLA

A. W r ó b e l : *Apteka Rektorska w Zamościu*, Łódź 2007, ss. 112, wyd. „Bez Recepty” – PGF Łódź.

A. W r ó b e l : *Apteka Lichtsona w Kazimierzu Dolnym*, Łódź 2007, ss. 120, wyd. „Bez Recepty” – PGF Łódź.

W pięknej szacie graficznej w bibliofilskiej serii „Najsłynniejsze polskie apteki” ukazały się dwie cenne monografie: *Apteka Rektorska w Zamościu* Andrzeja Wróbla i tegoż autora *Apteka Lichtsona w Kazimierzu Dolnym*. Obie pozycje są niezwykle ciekawymi przyczynkami do dziejów polskiego aptekarstwa i historii farmacji w Polsce. Dobrze się zatem stało, że wydawnictwo „Bez Recepty” podjęło się druku tych niezwykle ważnych i wartościowych opracowań.

Szczególne słowa uznania należą się jednak Polskiej Grupie Farmaceutycznej za rozpoczęcie pracy nad monografiami najsłynniejszych polskich aptek, w której to serii ukazały się dotąd cztery książki, dwie autorstwa dr. hab. n. farm. Aleksandra Drygasa i dwie dr. n. farm. Andrzeja Wróbla¹ – znanych i cenionych historyków farmacji.

Pierwszy z zaprezentowanych tytułów dotyczący *Apteki Rektorskiej w Zamościu* poprzedza krótki tekst Andrzeja Wróbla na temat aptek i aptekarstwa. Na ziemiach polskich pierwsze apteki i związani z nimi aptekarze pojawili się dopiero w XIV–XV wieku. Choć nie zostało to ostatecznie rozstrzygnięte, kolebką aptekarstwa polskiego mógł być jednak Śląsk. Jeśli uwzględnić fakt, że pierwsza apteka szpitalna istniała w Pradze już od 1135 roku, to nie można wykluczyć tego, że wiadomość o aptece w Świdnicy z 1248 roku jest w pełni wiarygodna. Tym bardziej, że Śląsk w XIII wieku należał do Czech i cywilizacyjnie wyprzedził inne ziemie polskie.

Apteka w Zamościu, funkcjonująca w idealnym mieście, jakim w koncepcji jego twórcy, kanclerza Jana Zamoyskiego miał być renesansowy Zamość, choć nie jest najstarszą polską apteką, lecz z całą pewnością jest apteką osobliwą. Powstała w 1609 roku, a więc już w czasach nowożytnych. Jej rozwój bardzo słusznie wiąże autor z rozbudową miasta, a także ze znakomitą Akademią Zamojską, wyższą uczelnią uroczyste otwartą w 1595 roku. Jednym z jej wydziałów